

♦ ♦ حجة الاسلام والمسلمین سید محمد رضا علماء الدین

چکیده:

قصه های قرآن کریم نقش عمده ای در پاسخگویی به نیازها و رفع مشکلات روحی، روانی، عاطفی و اخلاقی کودکان و نوجوانان دارد. شناخت نیازهای کودکان و نوجوانان و معرفی مناسب داستانها و قصص قرآنی متناسب با نیازها، بحث عمده این مقاله می باشد. چنین روشی به منظور پاسخگویی به نیازها و حل مشکلات روحی، روانی، اخلاقی و عاطفی، «قصه درمانی» نامیده می شود. (آنهم از طریق کتابی که هیچ گونه ابهام و انحرافی در آن نمی باشد).

... از جمله نیازهای کودکان و نوجوانان، نیازهای عاطفی، اخلاقی، اجتماعی، مذهبی و نیاز به دانستن و ارضای حس کنجکاوی، نیاز به ارتباط با طبیعت، نیاز به شناخت استعدادها و تواناییها می باشد. در رابطه با ارضای هر نیاز - تعدادی از قصه ها و آیه ها

و سوره های قرآن کریم معرفی می گردد و مورد تجزیه و تحلیل قرار می شود.

در این مقاله قبل از پرداختن به نیازهای کودکان و نوجوانان و پاسخگویی و جهت دهی مناسب به آنها به چگونگی آموزش و تبیین داستان های قرآنی برای کودکان براساس شیوه های پیشرفته و علمی خواهیم پرداخت.

❁ کلیدواژه:

شیوه های پیشرفته در آموزش و تبیین داستان های قرآنی - بررسی نیازهای کودکان و نوجوانان، معرفی داستان ها (۱) و قصص قرآنی متناسب با نیازهای کودکان و نوجوانان.

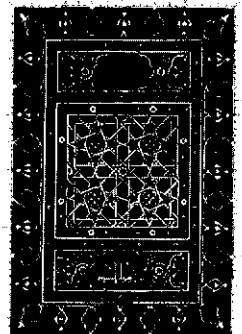
شیوه های پیشرفته در آموزش و تبیین داستان ها (۱) و قصص قرآنی: قبل از ذکر شیوه های پیشرفته و جدید در آموزش و تبیین داستان ها و قصص قرآنی به تبیین مراحل آشنایی کودکان و نوجوانان با مفهوم کتاب الهی (قرآن) و چگونگی انس گیری کودکان و نوجوانان با این کتاب می پردازیم.

❁ آشنایی با قرآن و راه های انس کودکان و نوجوانان با قرآن کریم:

... قرآن کریم معجزه الهی دین اسلام و آخرین کتاب آسمانی است که برای راهنمایی و تربیت انسان از سوی خداوند بر رسول گرامی اسلام حضرت محمد ﷺ نازل شده است. قرآن از آنجا که در ابعاد گوناگون، ویژگی های یک معجزه را دارد، به عنوان معجزه پیامبر اسلام ﷺ محسوب می شود و بنابر دلایل عقلی و نقلی از تحریف مصون مانده است. معارف قرآن مختص به یک مقطع زمانی خاص نیست بلکه به واسطه زمینه فطری بودن آن برای همه انسان ها در تمامی زمان ها کاربرد دارد.

... یکی از اهداف آموزش قرآن ایجاد انس و الفت کودکان و نوجوانان با معارف قرآنی است و این که به کودکان و نوجوانان کمک کند تا به معارف و مفاهیم قرآنی با تجربه ای مستمر و مکرر نظر کنند و آن را به عنوان تفسیری از زندگی فعال خود بدانند و با توجه به مسائل و نیازهای روز، به تفسیر آن بپردازند. در غیر این صورت معارف و مفاهیم قرآنی را محدود به زمان های گذشته دانسته که در زندگی عادی آنها کاربردی ندارد.

با بررسی پاسخ ها و نظریات کودکان و نوجوانان پیرامون قرآن کریم معلوم شده که همه کودکان در سنین مختلف قرآن را به عنوان کتابی مقدس و مخصوص و متفاوت از دیگر کتاب ها به دیده احترام نگریسته اند و به آن توجه بیشتری دارند. البته برای انس گیری بهتر و مطلوب تر کودکان و

۱. منظور از ذکر داستان در این مقاله همان قصه است و داستان معنای موسمی دارد که شامل رمان و افسانه هم می شود.

نوجوانان با قرآن باید اصولی را مدنظر قرار داد و از بیانی ساده و منطبق با فهم کودکان و نوجوانان بهره جست. از جمله ی آن اصول می توان موارد زیر را ذکر نمود:

۱- کودکان قرآن را کتابی محترم و مقدس بشناسند، بدین منظور باید الگوهای رفتاری احترام به قرآن را به آنان تعلیم داد. مانند اینکه به آنان توصیه کرد تا در کنار قرآن نظیف و با وضو باشند و به احترام قرآن قیام کنند و هنگام خواندن آیات و سوره ها سکوت کنند و به ترجمه آیات توجه نمایند.

۲- معارف قرآنی را باید به تدریج و با ادبیات کودکانه برای کودکان و نوجوانان بیان کرد و شایسته است که در مرحله اول از طریق قصه های کوتاه قرآنی این کار را شروع کرد و بر اساس برنامه و طرحی مدون، آن را پیگیری نمود.

۳- اصوات زیبا و دلنشین قرآنی را برای کودکان و نوجوانان بر اساس یک برنامه زمان بندی شده و در ساعات مناسب که موجب جذب و تأثیر در روح و روان آنها شود پخش نمائیم.

۴- قرآن را باید به کودکان و نوجوانان به عنوان کتاب زندگی آموزش داد. (نه تنها به عنوان یک کتاب مقدس برای تلاوت) و لذا با بهره گیری از تمثیل های قرآنی، قصص کوتاه و آیات قصار باید قرآن را سرمشق، رهبر و برنامه مطمئن برای یک زندگی خوب و پر نشاط معرفی کرد. و زمینه عملیاتی شدن این برنامه ها را با کودکان و نوجوانان در محیط منزل و مدرسه تمرین و تکرار نمود.

مثل احترام و نیکی به والدین، رعایت نظم، نظافت و پاکیزگی، سلام کردن، رعایت ادب، راستگویی، درستکاری، کار و کوشش، انفاق و احسان، صدقه و ...

۵- نکته دیگری که در زمینه انس کودکان و نوجوانان با قرآن بایستی مدنظر قرار داد کیفیت ارتباط و بهره گیری از قرآن توسط والدین و بزرگترها در صحنه های زندگی، اجتماع و معاشرت آنها باهمدیگر می باشد. که از حیث الگوگیری تأثیر بسزائی در انس کودکان و نوجوانان با قرآن کریم دارد.

۶- آنچه شایسته است در زمینه تعلیم و تربیت قرآنی کودکان و نوجوانان مورد توجه قرار گیرد، این است که این آموزش ها به گونه ای باشد که کودکان و نوجوانان را وادار به تفکر در پیام ها و موضوعات نماید، نه آنکه باعث شود مطالب و معارف را بی پایه و گذار بپذیرند تا بعد به سبب فقدان

مبانی عقلانی به سرعت در هم فروریزند. پس در طرح قصه ها و داستان های قرآنی نباید تنها یک قصه گو بود، بلکه باید نکات و فزازهایی از آن را به صورت تطبیقی با شرایط روز، به عنوان برنامه زندگی مورد بحث و بررسی قرار داد تا کودکان و نوجوانان به تدریج آنها را در صحنه زندگی خود تجربه کنند.

❁ شیوه ها و نکات مهم در آموزش و تبیین داستان ها و قصص قرآنی:

در زمینه آموزش و تبیین داستان ها و قصص قرآنی باید به شیوه ها و نکات ذیل توجه داشت.

۱- نخستین نکته ای که بایستی در انتخاب داستان ها و بیان آنها برای کودکان مد نظر داشت، پاسخگویی به نیازهای عاطفی، اخلاقی، اجتماعی، مذهبی کودکان- از طریق آن داستان ها و تمثیل ها است.

۲- دومین نکته، چگونگی تأثیرات داستان ها در روحیات لطیف و شاد کودکان و نوجوانان است. درست است که قرآن داستان های واقعی و آموزنده ای را بازگو می کند. اما باید از خود بیرسیم که داستان ذبح اسماعیل علیه السلام توسط پدرش ابراهیم علیه السلام در تصور کودک از مهر و عطوفت پیامبران خدا چه تأثیری خواهد داشت؟ و داستان غرق شدن قوم نوح و فرزندش در آب و نجات کسانی که بر کشتی نوح سوار شده اند در محبت و علاقه فطری کودک به خدا چه لطمه ای وارد می سازد؟ لذا باید داستان هایی گزینش شود و ادبیاتی به کار رود که برای کودکان و نوجوانان قابل هضم بوده و تصورات دینی آنها را تقویت و تغذیه نماید و آنها را غنی سازد. برای کودک که اصول فراوانی از حکمت ها و ضابطه های حکم خداوند را نمی داند، فهم این نکته ها دشوار است و لذا می توان در وهله اول به سراغ این نوع داستان ها که نیاز به مقدمه های زیادی دارد، نرفت بهتر است زمینه های لطیف و امید بخش و شادی آفرین را از قصص قرآن انتخاب و در قالب و مفاهیم کودکانه آورده شود تا مذاق کودک و نوجوان را نسبت و به معارف قرآنی شیرین نماید.

۳- سومین نکته، بهره گیری از داستان ها و ادبیات مناسبی است که چهره ای زیبا، دلنشین و مهربان و با عطوفت از خدا، پیامبران و امامان علیهم السلام به نمایش گذارد. و از بین داستان هایی که نیازمند قدرت نگرش مقایسه ای و تطبیقی است پرهیز شود.

پیشنهاد می شود برای کودکان و نوجوانان، از داستان های مناسب قرآنی همچون- بت شکنی حضرت ابراهیم علیه السلام و در آتش آفکنده شدن ایشان و

گلستان شدن آتش، تجدید بنای کعبه در تاریخ حضرت ابراهیم علیه السلام، ماجرای حضرت یوسف علیه السلام، ماجرای حضرت موسی علیه السلام، ماجرای حضرت مریم، ماجرای حضرت عیسی علیه السلام، ماجرای زندگانی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سیره قرآنی ائمه اطهار توسط والدین و مربیان مطرح شود.

۴- برای هر آیه بایستی قصه ای زیبا و ماندگار از سیره قرآنی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار که اسوه حسنه هستند تهیه و در قالب ادبیات کودک و نوجوان به ذکر آن پرداخت.

۵- طرح قصه های قرآن باید طوری باشد که در کودکان و نوجوانان انتظار و امید و حرکت بیافریند و داستان ها ملال آور و خسته کننده نباشد. داستان ها و داستان گویی نباید بهانه و وسیله نصیحت های مستقیم و توجیه و تفسیر مسائل و عملکرد بزرگتر ها شود. بلکه باید پیام از خود داستان بجوشد و غیر مستقیم بر کودک و نوجوان اثر گذارد. نباید پیام، زبان و مجموعه واژگانی که در داستان وجود دارد دور و بیگانه از ذهن و تصور کودک باشد و حرکت کلی داستان و پیام داستان باید در راه هدفی شایسته و خداپسندانه باشد تا آثار مثبت خود را بر جای بگذارد.

۶- از بیان داستان ها و افسانه های دروغین - خیالی و خرافی و تردید برانگیز که به عنوان چاشنی بیان داستان ها استعمال می شود باید به شدت پرهیز نمود تا از رسوخ و رسوب مطالب نادرست در ذهن کودکان و نوجوانان جلوگیری شود.

بررسی نیازهای کودکان و نوجوانان:

پژوهش های به عمل آمده نشان می دهد که قصه های زیبا و واقعی قرآن (۲) در رشد شخصیت و رفتار کودکانه و نوجوانان تأثیر بسزایی داشته و از ارزش و اهمیت ویژه ای برخوردار است. داستان های قرآنی به کودکان و نوجوانان کمک می کند تا شناخت لازم را از خود به دست آورند یا به ویژگی های خاص شخصیتی خود پی ببرند و درک بهتری از پیچیدگی فکر، رفتار انسان و ارتباط این رفتار با ویژگی های شخصیتی به دست آورند و به این ترتیب به سلامت فکری لازم برسند. شناخت از خود با مطالعه داستان یا شنیدن داستان ها و از راه تعامل با شخصیت یا شخصیت های داستان به دست می آید. و چون شناخت از خود، کلیدی برای حل مشکلات است، در صورت توصیه داستان ها یا داستان گویی قرآنی، باید دقت شود که محتوای داستان، کودک و نوجوان را به سوی کسب این شناخت هدایت نماید. اگر کودکان و نوجوانان، با داستان های

۲. قصه های واقعی و مستند قرآنی جدای از آن قصه های ساختگی و خیالی است که در نتیجه اشاعه اسرانیات، نصرانیات و مجوسیات و شاخ و برگ دادن های دروغین و غیر صحیح با عنوان قصه های قرآن بعضاً چاپ و نشر یافته و می یابد.

مناسب قرآنی بتوانند و به اشتراکی بین احساسات، توانمندی‌ها یا مشکلات خود و شخصیت‌های داستان پیدا کنند، شناخت بهتری نسبت به آن حالت‌ها به دست می‌آورند، و به صحبت کردن درباره آنها می‌پردازند، در نتیجه بینش لازم نسبت به این امور را کسب می‌کنند و در صورت بروز مشکلات می‌توانند به حل آن بپردازند (همانند سازی) و نتیجه آن یعنی (شناخت) و امکان بحث و برون‌ریزی احساسات (یعنی تخلیه هیجانات) از جمله مزایای داستان خوانی یا دیدن و شنیدن آنها برای رشد شخصیت و حل مشکلات هستند. گاهی با طرح یک خاطره و یا داستان می‌توان فردی که ماه‌ها و سال‌ها دچار بی‌هویتی و کژراهه شده و معنایی برای زندگی خود نداشته است به حیات جاودان امید وار کرد.

مثلاً فردی که بر اساس خصوصیت (خبرافکنی) کلیه مشکلات و نابسامانی‌های خود را به گردن دیگران می‌اندازد می‌تواند به این‌باور برسد که من هم در پیدایش مشکل بی‌تقصیر نبوده و در حل آن نیز بی‌تأثیر نخواهم بود.

... چون کودکان و نوجوانان دارای احساسات، توانمندی‌ها و مشکلات متفاوتی هستند یا به عبارت دیگر، چون دارای ویژگی‌های شخصیتی گوناگونی هستند و نیز در زمان‌ها و دوران‌های مختلف زندگی، نیازهای متفاوتی دارند، ضروری است که نیازهای آنان شناسایی شود و در صورت شناسایی این نیازها، به ساماندهی و جهت‌دهی آنها از طریق معرفی و توصیه داستان‌های مناسب قرآنی پرداخت.

در بررسی نیازهای کودکان و نوجوانان، ابتدا باید تعریفی از نیاز ارائه نمود تا براساس آن به دسته‌بندی یا تقسیم‌بندی نیازها و پاسخگویی مناسب به هر کدام پرداخت.

نیاز عبارت است از نیرویی که از ذهن و ادراک انسان سرچشمه می‌گیرد و اندیشه و عمل را چنان تنظیم می‌کند که فرد به انجام رفتار می‌پردازد تا وضع نامطلوبی را در جهتی مطلوب تغییر دهد و حالت نارضایتی را به رضایت و ارضای نیاز تبدیل نماید. فرد نیازمند دارای حالت ناخوشایند است که پس از برآورده شدن نیازش از استرس و فشار روانی خارج شده و حالات خوشایندی برای وی ایجاد می‌شود.

با توجه به آیات قرآن کریم نیازهای انسانی که به آنها پاسخ گفته شده مشخص می‌شود:

(سوره شعرا آیات ۷۸ تا ۸۳ / سوره عبس آیات ۲۴ تا ۳۲ / سوره نازعات

آیات ۲۸ تا ۳۳ / سوره نبا آیات ۶ تا ۱۶ / سوره نوح آیات ۱۱ تا ۲۰ / سوره طلاق آیات ۱۱ و ۱۲ (خروج از ظلمات گناه و رسیدن به نور و رستگاری و سعادت) / سوره مریم آیه ۹۶ (رسیدن به محبوبیت) / سوره نحل آیه ۹۷ (رسیدن به حیات طیبه) / سوره دخان آیه ۵۱ (رسیدن به مقام امنیت) / سوره صافات آیه ۴۰ (امنیت از گزند شیاطین جنی و انسی)

با توجه به دسته بندی آیات و بنا استفاده از علوم روان شناسی می توان نیازهای انسانی را در پنج گروه مورد توجه قرار می داد.

- ۱- نیازهای مادی یا (فیزیولوژیک) (مانند نیاز به آب، غذا، هوا و...)
- ۲- نیازهای مربوط به ایمنی (مانند نیاز به احساس امنیت، سلامت و آرامش و...)
- ۳- نیازهای عاطفی مربوط به عشق و محبت (مانند نیاز به داشتن روابط محبت آمیز با دیگران)
- ۴- نیازهای مربوط به احترام و مسئولیت و عزت نفس (مانند نیاز به کسب احساس اعتماد و مورد پذیرش قرار گرفتن و...)
- ۵- نیازهای مربوط به خود یابی و شکوفایی (تحقیق و شناسایی استعدادها و حرکت به سمت تعالی ...)

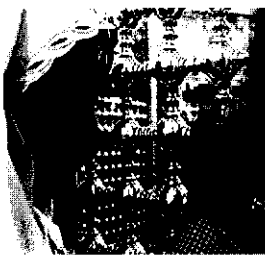
عموماً رفتارهای آدمی منشأ چند گانه دارند و افزون بر نیازها، محرک های بیرونی نیز در ارضای آنها دخیل اند از جمله ی این محرک ها می توان به اطلاعات و تجربه هایی که باید به افراد منتقل شوند اشاره کرد. داستان گویی و داستان خوانی قرآنی موجب انتقال تجربه و عبرت ها به طور غیر مستقیم می شود و با شناختی که در فرد، نسبت به شخصیت خود و دیگران به وجود می آورد، پیش، ارزش و رفتارهای او را متحول می کند و زمینه را برای پاسخگویی به نیازها فراهم می سازد. معمولاً کودکان، شاکله و شخصیت اش در تعامل با دیگران شکل می گیرد این تعامل گاهی در صحبت کردن است گاهی در شنیدن، مسافرت کردن و نشست و برخاست با دیگران اتفاق می افتد که داستانگویی و داستانخوانی نیز از این جمله اند.

انواع نیازهای کودکان و نوجوانان:

در این بخش نیازهای کودکان و نوجوانان به تفکیک مشخص و داستانهای قرآنی مناسب برای پاسخ گویی به آن نیازها معرفی می شود.

۱- نیازهای عاطفی:

دوست داشتن و مورد محبت دیگران قرار گرفتن از نیازهای مسلم هر انسان است و این نیاز در کودکان و نوجوانان کاملاً محسوس است؛ اگر فرصت محبت کردن برای آنها فراهم شود، یقیناً توانایی جلب توجه دیگران و

ایجاد فرصت برای اینکه دیگران نیز بتوانند آنان را دوست داشته باشند و به آنان توجه کنند نیز به وجود خواهد آمد. البته همه انسان ها بالقوه دارای این نیاز عاطفی هستند ولی همه آنها توانایی ابراز محبت خود به دیگران و توانایی جلب محبت دیگران را ندارند. این ناتوانی ممکن است نتیجه محرومیت از محبت کافی در دوران کودکی، و ریشه بسیاری از مشکلات روحی در نوجوانان و بزرگسالی باشد. یکی از راه های ارضای این نیاز و فراهم کردن امکان چشیدن طعم شیرین محبت کردن و محبت دیدن، استفاده از داستان هایی است که رنگ و بوی عاطفی دارند مانند: قصه ی انفاق افطاری (آیات ۶ تا ۱۲ سوره انسان) حضرت امیر و خانواده.

داستان بخشش افطاری خانواده حضرت علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام، از روی محبت

فرزندانشان حسن و حسین علیهم السلام به عنوان دو نوجوان که تازه از بستری بیماری بر خاسته اند و بر اساس نذر پدر و مادر سه روز روزه گرفته اند، در سه روز بیایی - افطاری خود را از روی محبت به خانواده ای مسکین، خانواده ای یتیم و خانواده ای اسیر می دهند، بدون اینکه از آنها انتظار تشکر داشته و صرفاً برای جلب رضایت الهی آن چه را که دوست می داشتند غذائی را که و نیاز مبرم و حیاتی آنها بود همان را در راه خدا انفاق کردند و مصداق اتم و اکمل ایثارگران و انفاق گران در راه خدا و ابرار شدند. قصه حضرت یوسف علیه السلام که پس از همه حسادت و دشمنی ها که توسط برادرانش دید و او را به چاه انداختند و موجبات اسارت، بردگی و به زندان افتادن او شدند، منتها یوسف علیه السلام پس از اینکه از زندان آزاد شد و به مسؤولیت دست یافت، هیچگاه در صدد انتقام از برادران خود بر نیامد و آنها را مورد لطف و محبت خود قرار داد (آیات ۴ تا ۹۹ سوره یوسف به داستان یوسف پرداخته است).

قصه حضرت مریم (مادری معصومه) که قرآن چگونگی احساسات عاطفی او را در دوران کودکی و در دوران کودکی فرزند گرانقدرش حضرت عیسی علیه السلام مطرح می کند. مادری که در اوج تنهایی ظاهری و شداید و سختی ها و حرف های ناگوار مردم و تهمت ها با محبتی هر چه تمام تر به پرستاری کودکش می پردازد و با عکس العملی آگاهانه، شخصیت خود و فرزندش را معرفی می کند. (آیات ۴۰ تا ۵۰ سوره آل عمران)

۲- نیازهای اجتماعی:

در دنیای روبه تحولی که در آن، ارتباط و توانایی برقراری ارتباط با دیگران نقش عمده ای در موفقیت مردم دارد باید به نیازهای اجتماعی

توجه بسیار شود. کودکان و نوجوانان در صورتی که بتوانند با بزرگسالان، یا با همسایگان، افراد بیگانه، معلم و با والدین خود ارتباط مناسب برقرار کنند، قادر خواهند بود بسیاری از نیازها و مشکلات خود را در زندگی برطرف کنند. معمولاً این افراد در برخورد با دیگران از اعتماد به نفس لازم برخوردارند و می‌دانند مشکلی را که در رابطه با دیگران یا در همکاری با دیگران دارند، چگونه حل کنند.

داشتن فرصت کافی برای برخورد با دیگران به تدریج امکان شناخت‌ها و توانایی برقراری ارتباط با شخصیت‌های مختلف را فراهم می‌آورد در این تعامل و برخورد با جامعه ضمن شناخت از خود، اعتماد به نفس پیدا می‌کنند که کلید اصلی حل بسیاری از مشکلات و زیربنای یک زندگی اجتماعی سالم است. از جمله عوامل مؤثر در ساختن زندگی اجتماعی سالم و توانایی ارتباط با دیگران، مطالعه داستان‌های قرآنی یا شنیدن آنها از مربیان یا والدین با شیوه‌های صحیح می‌باشد. داستان‌های قرآنی که متناسب با سن و سال کودکان و نوجوانان قابل طرح و پردازش می‌باشند عبارتند از:

الف) داستان مباحله: (حسن بن علی علیه السلام و حسین بن علی علیه السلام) دو کودک همراه با پدر و مادر و پدر بزرگ جهت انجام مراسم دعا و مباحله و دعوت مسیحیان نجران به سمت اسلام و تبعیت از حکومت اسلامی (آیات ۶۱ و ۶۲ سوره آل عمران)

ب) داستان تطهیر: حضور (حسن بن علی علیه السلام و حسین بن علی علیه السلام) دو کودک همراه با پدر و مادر در زیر عبای پیامبر و معرفی آنها به عنوان افراد مطهر و پاک و منزّه از هر آلودگی. (آیه ۳۳ سوره احزاب) داستان جذابی می‌شود که هر کودک و نوجوانی را مجذوب حسین (عمر ۱۲ ساله) می‌کند.

ج) داستان پیامبران (داستان دوران کودکی - نوجوانی و جوانی پیامبران همچون ابراهیم علیه السلام؛ موسی علیه السلام؛ عیسی علیه السلام؛ داوود علیه السلام؛ یحیی علیه السلام؛ یوسف علیه السلام و حضرت محمد صلی الله علیه و آله) و داستان اصحاب کهف.

اینگونه داستان‌ها ضمن اینکه مشوق کودکان و نوجوانان برای حضور در فعالیت‌های اجتماعی است میزان توان تطبیق و قدرت هماهنگی و همگامی آنها را با دیگران در حرکت‌های اجتماعی افزایش داده و حس اعتماد به نفس و عزت آنها را تقویت نموده و طبعاً احساس امنیت اجتماعی آنها را افزایش می‌دهد عزت نفس و احساس امنیت اجتماعی آنها را تأمین می‌نماید.

ادامه دارد

